

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

ИСАНОВА ФЕРУЗА ТУЛҚИНОВНА

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Gadoyev Dadaxon Hayrulloevich
“ХО‘JA PESHKO” MASJIDI TARIXI 9-14

Raxmatulloev Murodjon Xikmatulloevich
MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJLANISHIDA SO‘Z ERKINLIGINING
MINTAQAVIY-HUQUQIY ASOSLARI..... 15-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Курпаяниди Константин Иванович
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ
СРЕДЫ МАЛЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 21-34

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ 35-45

Паязов Мурод Максудович
“ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ” АЖДА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИДАГИ БОШҚАРУВ
СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ..... 46-59

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ
БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ 60-74

Хожаяев Азизхон Саидалохонович
ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ
ТАҲЛИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ 75-87

Хўжанова Гулшода Отамуродовна
САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 88-93

Хатраева Сайуора Nasimovna, Pirimqulov Жаҳонгир
АНОЛИ OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA O‘SIMLIKCHILIK TARMOG‘INI
RIVOJLANTIRISH TENDENSIYASI 94-99

Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 100-105

Очилова Наргиза Акрамовна
ЗНАЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ДЕХКАНСКИХ И ПОДСОБНЫХ
ХОЗЯЙСТВ 106-112

Alimardonova Zebuniso

SURXONDARYO VILOYATINING MAMLAKATIMIZ TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI
O'RNINI VA ASOSIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI113-118

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Khakimov Nazar, Amridinova Dilrabo, Kurbanova Sevara

TEACHING SOCIAL HUMANITARIAN SUBJECTS IN UNIVERSITY: NAVIGATING COMPLEXITIES
AND CONTROVERSIES IN THE CLASSROOM TO EMPOWER STUDENTS119-125

Bayaliev Djaxongir Kaynarbekovich

GLOBALLASHUV JARAYONIDA DINIY VA DINYOVIIY G'OYALARNING RIVOJLANISH
TENDENSIYALARI126-132

Raurova Ra'no Soyibovna

XOJA ISMAT BUXORIY MANAVIY BARKAMOLLIKKA ERISHISH HAQIDA133-137

Yusubov Jaloliddin Kadamovich

JAHON ILM-FANIDA ABU NASR FOROBIY ILMIY-MADANIY MEROSINING TUTGAN O'RNINI VA
AHAMIYATI138-145

Xolmirzaev Nodirjon Низомжонович

ШАҲАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ146-151

Қиличев Абдор

АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИДА БОШҚАРУВ ИНСТИТУТЛАРИ152-162

Мамасалиев Мирзоулуф Мирсаидович

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАР163-169

Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna

JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI170-175

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Жумаева Феруза Рузикуловна

ТРАНСПОЗИЦИЯ ВНУТРИ КАЧЕСТВЕННЫХ И НЕКАЧЕСТВЕННЫХ
АДЪЕКТИВОВ176-181

Fayziyeva Aziza Anvarovna

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA
TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK182-187

Кадиров Камол Намазович

ИЗУЧЕНИЕ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК В МИРОВОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ188-194

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li
LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O'ZARO ALOQASI VA
ULARDA KONSEPTNING AHAMIYATI195-202

Камилова Дурдона Козимджановна
ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ
ШАКЛЛАНИШИ203-209

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Ismatullayev Otabek Taxirovich, Maxmudov Bahodir Hakimjon o'g'li
ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK JINOYATLARNI
TERGOV QILISHDA XORIY TAJRIBASI210-215

Икромов Шерзод Рахимджанович
ЕТИМ БОЛАЛАР ВА ОТА-ОНА ҚАРМОҒИДАН МАҲРУМ БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ДОИР
МАЪЛУМОТЛАРНИ СИР САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ216-221

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jurayev Bobomurod Tojiyevich
SOMONIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK TA'LIMOTLARIDA
VATANPARVARLIK TARBIYASI MASALALARI222-226

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ227-233

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI234-240

Nasritdinova Madina Nurullayevna
ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING
IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK TA'MINOTI241-246

Botirova Sevara Mamurovna
PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA MODELLARI247-253

Sarvarova Gulshan Israfilovna
THE ROLE OF ASSESSMENT LITERACY IN EFL254-258

Хамидова Зайнура Рамазоновна
УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИ
БАҲОЛАШДА КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАР259-264

Jumayev Sohijon Botirboyevich
O'QUV-MASHG'ULOT GURUHLARIDA SHUG'ULLANUVCHI 11 YOSHLI KURASHCHILARNING
UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIGI DINAMIKASI265-271

<i>Tursunova Mukhabbat Ikromovna</i> THE POWER OF PERSONALIZATION: UNLOCKING SUCCESS WITH AN INDIVIDUAL STRATEGY FOR ENGLISH TEACHERS	272-277
<i>Samadova Sarvinoz Samad qizi</i> BAG'RIKENGLIK TARBIYASI – DAVR TALABI	278-283
<i>Ismailova Guzal Fayzullayevna</i> PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTI CHET TILI YO'NALISHI TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR	284-289
<i>Землянкина Юлианна Искандаровна</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	290-298
<i>Samadova Marg'uba Kuchkarovna, Ziyayeva Muhayyo Usmanjonovna</i> COMPULSORY METHODS IN TEACHING ESP	299-303

09.00.00 – Фалсафа фанлари

Мамасалиев Мирзоулуг Мирсаидович
ҚарМИИ “Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси
Email: entin_2977@mail.ru
Тел: +998 91 263 29 77
ORCID: 0000-0003-3145-7380

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАР

Аннотация. Мазкур мақолада Амир Темурнинг ташқи сиёсати ва дипломатиясининг фалсафий жиҳатлари очиб беришга ҳаракат қилинган. Жаҳонга маълум ким, Амир Темур кучли сиёсатчи ва дипломат шахс бўлган. У Шарқ ва Ғарб давлатларини савдо-сотиқ, иқтисодий ва бошқа соҳаларда бирлаштирган ўрта асрлардаги энг машҳур ҳукмдор ҳисобланган. Мақолада Амир Темур дипломатиясининг усуллари, ғоялари, ташаббускорлиги ва бошқа жиҳатлари чуқур таҳлил қилиб берилган.

Калит сўзлар: Дипломатия, ташқи сиёсат, мудофаа, Олтин Ўрда, Буюк Ипак йўли, Халқаро муносабатлар

Мамасалиев Мирзоулуг Мирсаидович
Старший преподаватель кафедры
«Общественных наук» КарИЭИ

ФИЛОСОФСКИЕ И МОРАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ АМИРА ТЕМУРА

Аннотация. В данной статье предпринята попытка раскрыть философские аспекты внешней политики и дипломатии Амира Темура. Амир Темур, известный всему миру, был могущественным политиком и дипломатом. Он считался самым известным правителем Средневековья, объединившим страны Востока и Запада в торговле, экономике и других областях. В статье глубоко анализируются методы, идеи, инициатива и другие аспекты дипломатии Амира Темура

Ключевые слова: Дипломатия, внешняя политика, оборона, Золотая Орда, Великий шелковый путь, международные отношения

Mamasaliev Mirzoulug
Senior Lecturer of the Department
of "Social Sciences" KarEEI

PHILOSOPHICAL AND MORAL ASPECTS OF AMIR TEMUR'S FOREIGN POLICY

Abstract. This article tries to reveal the philosophical aspects of Amir Temur's foreign policy and diplomacy. Amir Temur, known to the world, was a powerful politician and diplomat. He was considered the most famous ruler of the Middle Ages who united Eastern and Western countries in trade, economy and other fields. The article deeply analyzes the methods, ideas, initiative and other aspects of Amir Temur's diplomacy.

Key words: Diplomacy, foreign policy, defense, Golden Horde, Great Silk Road, international relations.

<https://doi.org/10.47390/A1342V3I4Y2023N19>

Кириш

Соҳибқирон Амир Темури дастлабки сиёсий фаолиятдан то вафотига қадар ўз қудратининг ўндан тўққиз қисмига дипломатик салоҳияти орқали эришган. Амир Темурнинг ворислари бўлмиш Мироншоҳ Мирзо, Улуғбек Мирзо, Шохруҳ Мирзо, Хусайн Бойқаро каби йирик давлат арбоблари ҳам ички ва ташқи алоқаларда Соҳибқирон Амир Темурнинг дипломатик меросига амал қилдилар ва унинг йўлидан бордилар. Бизнинг туркий давлатчилигимизга мувофиқ аждодларимиз азалдан халқаро муносабатлар ва дипломатия қонун-қоидаларига амал қилиб келганлар ва уларни муқаддас тушунча сифатида қабул қилганлар. Хусусан Амир Темур даври миллий халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихида энг гуллаган паллани ташкил этади. Бу даврда ҳеч бир даврда эскирмайдиган халқаро ва дипломатия илмининг назарий асослари янги меъёрлар амалиёт билан уйғунлаштирилган ҳолда қайта ишлаб чиқилган ва бу беназир тарихий меросимиз ер юзидаги инсоният фаровонлиги учун хизмат қилган. Тинчлик, ўзаро ҳурмат, рақибига шафқат қилиш ва унга катта имкон яратиш, ҳар қандай оғир шароитда ҳам элчини кадрлаш дипломатия қоидаларига қатъий амал қилиш, инсон ҳаётининг дахлсизлиги, гуманизм Амир Темур дипломатиясининг асосий хусусиятларидандир. Соҳибқирон Амир Темур ва Темурийларнинг дипломатик алоқалари тадқиқотчилар томонидан ўрганилаётганига қарамай, бу ишлар Амир Темурнинг дипломатик фаолиятига кириш қисми ёзилган деб ҳисоблаймиз. [1; 34-35 б]

Чунки Амир Темурнинг ушбу меросининг барча жабҳаларини бир неча жилдли фундаментал тадқиқотларда ҳам очиб бериши мушкул масала.

Амир Темур ва Темурийлар даври дипломатиясининг ғоялари, хусусиятлари ўша даврда бошқа давлатларнинг олиб борган дипломатиясининг ғоя ва хусусиятларидан нимаси билан фарқ қилади, деган савол қўйиш бизнингча масалани тўлиқроқ тушуниб етишимизга ёрдам беради.

Адабиётлар таҳлили ва методология

Мисрлик тадқиқотчи олим Фатхи аль-Гувейли ҳақли равишда “Амир Темур томонидан бошқа давлатлар арбоблари билан бўлган муносабатларда қўлланган дипломатик усуллар ва уларнинг айрим нозик жиҳатлари назарий ва амалий жиҳатдан чуқур ўрганишга аризуликдир” деб таъкидлаган. [2; 108 б]

Амир Темурнинг дипломатик салоҳиятининг бу қадар кучайиши яъни санъат даражасига кўтарилишига сабаб нимада?

Фатхи Аль-Гувейли “Амир Темурга теран ақл-фаросат ва зийраклик хос бўлиб бу сифатлар дипломат шахснинг энг муҳим жиҳатини ва асосини ташкил этади.

Амир Темур у ёки бу мамлакатга ўз элчиларини юбориб, бошқа давлатлар элчиларини қабул қилиб, қирол ва амирлар билан дипломатик ёзишмалар ўрнатиб, бу соҳанинг шакл мазмунларини янада бойитди” деб ёзади. [2; 108 б]

Соҳибқирон Амир Темур жаҳоншумул муваффақиятларининг катта улушига дипломатик тадбирлари орқали эришган. Амир Темур дипломатияси ғоялари унинг давлат мафкурасига муштарак бўлиб, инсонпарварлик унинг бош ғояси эди ва у ҳар қачон халқаро дипломатия мезонларига қатъий амал қилган. “Элчига ўлим йўқ” Амир

Темурнинг улуғ шиори бўлиб, энг мураккаб вазиятларда ҳам у ана шу қоидага амал қилиб келди.

Амир Темур дипломатияси мардлик, жасурлик, ташаббускорлик ва жамики яхши хислатларга йўғрилган эди. Соҳибқирон ҳар қандай вазиятларда ҳам енгилган рақибга катта ҳурмат кўрсатган. Унинг дипломатиясида бугун кўтарилаётган ягона макон барпо этиш ва интеграцияни кучайтириш бош ғоя бўлган эди. Теранроқ қаралса, унинг дипломатияси ўз даврининг энг афзал дипломатияси бўлиб, у бу соҳани ижодий ривожлантирди, бемисл даражада бойитди, ҳамда у орқали маданиятлараро кўприк ўрнатди.

Соҳибқирон бугунги кунда интеграциянинг дастлабки назарий чини ва даракчиси сифатида талқин этилмоқда. Бугунги “Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт Стратегияси” ҳам бошқарувда Амир Темур сиёсатига таянилаётганлигини кўрсатади. Бизнингча унинг қатъияти, тиришқоқлиги, мақсадга интилувчанлиги ва имкониятдан максимал фойдаланганлиги, тезкорлиги, дипломатик ютуғининг омилларидан ҳисобланади. Музокаралар орқали низоларни бартараф этиш Амир Темур дипломатиясининг бош ғояси бўлиб, унинг стратегик даҳоси дипломатиясини кучайтиришга хизмат қилди. Унинг бу соҳадаги ютуғига яна бир сабаб шуки, Соҳибқирон маслаҳат ва кенгашга асосланиб, дипломатик муносабатларни йўлга қўйди.

Муҳокама

Амир Темурнинг дипломатик тактикалари, ғояларида тарихий дипломатия, ўз даврининг дипломатик тафаккури, янгича назарий ва амалий қоидалари уйғунлашиб кетган эди.

У низоли масалаларда вақтни чўзиб дипломатия йўлини тутган ва рақибининг тўғри хулосага келишига имкон берган эди. У кечирувчан дипломат бўлиб, пасткашликка қарши сахийлик, сабр-тоқат, кечирувчанлик ва бағрикенглик йўлини тутди. Ҳар қандай шароитда ҳам унинг дипломатиясида ютқиқсиз ва талофатсиз мақсадга эришиш бош ғоя бўлган эди. Унинг яна бир ютуғи шундаки, вазиятларга қараб дипломатиянинг насиҳат, огоҳлантириш, қўрқитиш ва овоза тарқатиш каби усулларидан фойдаланди. У рақибларининг заифликларидан усталик билан фойдаланган ва ғалабаларга дипломатияда қўллаган тўғри тадбирлари орқали эришган. Унинг дипломатиясидаги яна бир ўзига хос хусусият шуки, у элчи танлаш масаласига алоҳида эътибор берди ва уларни миллат ва юрт рамзи деб тушунди. Шунга монанд Амир Темур саройидаги дипломатия корпуси мукамал тузилган бўлиб, у мунтазам равишда фаолият юритган ва Амир Темур давлатида дипломатик муносабатлар шахсан Амир Темур номидан олиб борилган. Шуниси эътиборлики, халқаро учрашувлар, расмий маросимлар аниқ ва санъаткорона ишлаб чиқилган қоидалар асосида олиб борилган. Бу қоидаларнинг юксак меъморий-бадий ечим, этика, эстетика ютуқлари билан бойитилганлиги ҳам давлатчиликда муҳим аҳамият касб этган.

Шунингдек, дипломатик расмий маросимларда дастурхон безаш ва овқатланиш қоидаларига қатъий амал қилинган ва бу соҳа ҳам санъат даражасига кўтарилган эди.

Бу даврда аёллар ҳам дипломатик алоқаларнинг мукамаллашувида катта рол ўйнаган ва теранроқ қаралса Амир Темурнинг дипломатияси бутун бир дипломатик

назарияни ташкил этади. Шунингдек темурийлар ҳам Амир Темур дипломатик меросига таяниб иш кўрганлар ва унинг ишларини давом эттирганлар.

Соҳибқирон Амир Темур ва Темурийлар ташқи сиёсатининг йўналишлари умуман хали фанда чуқур ўрганилмаган. Ҳақиқатан ҳам бу мавзуни тўлалигича очиб бериш алоҳида ва жиддий тадқиқотлар олиб боришни тақозо этади. Мазкур мавзу қисқа ва умумий тарзда, баъзан қисман алоҳида тадқиқотларда очиб берилган. [3; 39-40 б]

Бир томондан ҳали Чингизий мўғулларнинг хавфи кучли эканлиги, чегаралар хавфсизлигини таъминлаш, Чиғатой улусига эгалик қилиш, ўзида сиёсатни мужассам этган Буюк Ипак йўли тизгинини қўлга олиш каби масалаларни давлат манфаатлари жиҳатидан тўғри ҳал этиш нозик ташқи йўналишларини белгилашни тақозо этди.

Соҳибқирон Амир Темурнинг мўғул зулмига зарба бериши унга янгича муаммоларни туғдирди. Вазият Амир Темурдан Хоразм, Олтин Ўрда, Мўнғилистон, Эрон, Хуросон каби ўз даврининг кучли давлатлари билан янгича бир-биридан фарқланувчи ташқи сиёсат йўналишларини белгилашни тақозо этди.

Амир Темур Чиғатой улусининг таркибий қисми бўлган Хоразмга даъвогарлик қилиш билан бирга, унинг ўз давлати таркибига киритиш орқали у ўз давлатининг шимолий чегараларини мустаҳкамлаш, бу ерда кучли мудофаа маконини яратиш мақсадини ҳам амалга оширишни истар эди. Чунки у ўз давлатини Олтин Ўрдадан бўладиган катта хавфдан ҳимоя қилишни истар эди.

Бизнингча Амир Темурнинг Олтин Ўрдага нисбатан тутган ташқи сиёсат йўналиши қуйидаги мақсадларни ўзида мужассамлаштирган:

- биринчидан, шимолдаги-Олтин Ўрдадан бўладиган хавфни бартараф этиш;
- иккинчидан, катта сиёсатнинг рамзларидан бири бўлган Буюк Ипак йўлининг шимолий тармоғи устидан ҳукмронликни қўлга киритиш;
- учинчидан, Олтин Ўрданинг кучли давлатга айланишга йўл қўймаслик ва уни иккинчи даражали мамлакатга айлантириш;
- тўртинчидан уни Эрон ва Озарбайжон ҳукмронлик қилишга йўл қўймаслик;
- бешинчидан Дашти Қипчоқнинг шимолий қисмига ўз таъсирини ўтказиш;
- олтинчидан, Хоразмни ўз тасарруфида сақлаб қолишга интилиш.

Биз Соҳибқирон Амир Темурнинг Олтин Ўрда муносабатлари муҳим сиёсий нуқталардан бири эканлигини, у бу билан давлатни ҳар томонлама юксалтиришга, муҳофазалашга ва халқаро катта таёқ сиёсатини олиб боришга интилганини кузатамиз. Демак, у дипломатияда геостратегияни аввалги ўринга қўйган. Унинг ташқи сиёсат йўналиши Миср, Усманийлар давлати катта муаммолардан ҳисобланар эди.

Унга дунёда етакчи мавқега интилаётган давлатларнинг раҳбарлари-Миср султони Барқуқ, Усманийлар султони Боязид Елдириим ҳалақит бераётган, бунинг устига улар Олтин Ўрда билан бирга Амир Темурни янчиб ташлашга интилаётган эди. Манфаатлар, ҳудудлар устидаги тортишувлар ҳам улар орасидаги зиддиятларнинг кескинлашишига катта таъсир кўрсатган.

Шуниси аниқки, Амир Темур Боязид Елдириимни енгса-да унинг авлодларига яна имконият - уларнинг тахтда қолишларига имкон берди.

Қарийб йигирма йиллик зиддиятларга қарамай Миср ва Амир Темур давлати ўртасида йирик жанглар юз бермайди. У душманларига нисбатан пасткашлик қилмаган, ҳар қандай шароитда ҳам уларни ҳурмат қилган.

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, Амир Темур адолатли ташқи сиёсат олиб борган.:

- биринчидан, Амир Темур тинч аҳоли устига сабабсиз бостириб кирмаган ва у иложи борича масалани тинчлик йўли билан ҳал қилишга интиланган;
- иккинчидан, у тинчлик талаб давлатларнинг осуда яшашини инсон манфаати, ҳуқуқларини кафолатлаган, унинг дипломатия ғояси заминида тинчлик, ҳамкорлик ўрнатиш мақсадлари ётади;
- учинчидан қони, ирқи, дини, мафқураси Шарқ учун зиддиятли ғарб давлатлари билан ҳам тинчлик ва ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиб, Евроосиё ва интеграция ғояси тамал тошини қўйди.
- тўртинчидан, агар жалойирлар, қорақуюнлилар, Боязид ва бошқалар у билан муносабатларни бузмаганда, у бунчалик кенг даражада ғорат қилмас эди;
- бешинчидан, у ғанимларининг обдон мулоҳаза юритиши учун имкон берди ва унинг душманлари бу имкониятни суистеъмол қилди;
- олтинчидан, у дипломатия илмининг назарий асосларини кучайтирди, уни янги стратегик тактика ва амалиёт билан чамбарчас боғлади;
- еттинчидан, у доимо халқаро тенглик қондасини аввалги ўринга қўйди;
- саккизинчидан ўзига қарши тузилган йирик блокни дипломатик зеҳни ила бартараф этди;
- тўққизинчи, унинг дипломатиясида эзгу инсоний хислатлар мужассам;
- ўнинчидан - унинг дипломатияси адолатли ва ҳақгўй дипломатия эди;
- ўн биринчидан - у рақибини ичдан қулатса-да, бутунлай йўқ қилмади. Чунки унинг мақсади рақибини йўқ қилиш эмас, уни тартибга чақириб қўйиш эди;
- ўн иккинчидан, унинг дипломатик тадбирлари Соҳибқирон маънавий дунёси, мислсиз закоти, даҳосини кўрсатади.

Шўролар даврида Амир Темур ва Темурийларнинг Европа давлатлари билан олиб борган дипломатик ёзишмалари И.И. Умняков томонидан ўрганилса-да аммо бу дипломатик алоқаларда Соҳибқироннинг беқиёс ўрни кўрсатилмаган эди. [4; 179 б]

Натижалар

Давлатимизнинг мустақилликка эришуви том маънода Амир Темур ва темурийлар даврида битилган ёзишма-мактубларнинг тадқиқ этилишига катта имконият яратди. Жумладан, дипломатик ёзишмалар тарихи тадқиқотчилар томонидан холисона ўрганила бошланди. Шунингдек илмий монографиялар, рисоалар, тўпламларда ҳам жиддий тадқиқотлар чоп этилди. [5; 10 б]

Амир Темурнинг 660 йиллик юбилеи муносабати билан матбуот саҳифаларида дипломатик ёзишмаларга доир тадқиқотлар эълон қилинди. [6; 4 б]

Мактублар халқаро муносабатларнинг ривожини ва низоларнинг сабаблари шунингдек, муносабатларда ким дипломатия нормаларига амал қилгани ёки унга хилоф иш тутганини атрофлича билишимизда бизга ёрдам беради. Улар тарихни холисона ўрганишимиздаги расмий ҳужжатлар-асл манбалардир.

Мактублар ўша даврдаги халқаро алоқаларнинг ривожини, халқаро низоларнинг сабаблари, шунингдек, муносабатларда дипломатия ҳуқуқидан фойдаланиш халқаро қоидалар меъёрлари ва унга амал қилиш даражасини тўғрисида бизга қимматли манба вазифасини ўтайди.

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, Амир Темур ҳар қандай шароитда ҳам дипломатия меъёрларига сўзсиз бўйсунган;

Хатлардаги маълумотлар Соҳибқироннинг душманларига катта имкон ва вақт берганини кўрсатади;

Улар Амир Темурнинг бетакрор шахси, мардлиги, кечирувчанлигига шоҳидлик беради;

Совет даврида “Амир Темурнинг фақат босқинчилик пайида юриш қилган” деб талқин қилинган саёз фикрларга мутлақо қўшилиб бўлмайди, у қаергаки юриш қилса бунга жиддий асос ва сабаб бўлган, хатлар мазмуни бу фикрга далилдир.

Ёзишмалар Амир Темурнинг Туркия, Миср, Тўхтамиш каби йирик давлатларнинг ўзига қарши қаратилган кучли ҳарбий “иттифоқи” га қарши стратегик тадбирлар орқали жангсиз курашганлигини, ўша даврда халқаро майдонда нозик сиёсий ўйинлар кетганлигини кўрсатади. Ёзишмалар шуни кўрсатадики, унинг қоидаларини қўпол равишда бузган ва жангарича сиёсат юритган душманлари билан бирданига эмас, вазиятга қараб яккама-якка олишишни афзал билган.

Хатлар унинг қўлга киритган зафарларининг ўндан тўққиз фоизига дипломатия, бир қисмига эса қилич билан эришганлигига шоҳидлик беради.

Миср султонининг Амир Темур элчиларини бир неча бор ўлдиришига қарамай, Соҳибқирон Барқуқ ва Фаражга қайта-қайта дипломатия йўли билан мурожаат этди.

Амир Темур султонларнинг ўзаро муносабатлари халқ тақдирини ҳал қилишини яхши билган ва шунинг учун ҳам султон ҳар қандай шароитда ҳам келишишга интилиши шарт, деб тушунган.

Бизнингча адолатга ва қонунчиликка асосланган ушбу тарихий қадриятлар нафақат бизнинг давлат учун, балки халқаро муносабатларни мувофиқлаштиришда муҳим амалий аҳамият касб этади ва унинг бу меросини халқаро миқёсда тарғиб қилиши керак.

Ёзишмалар шуни кўрсатадики, Соҳибқирон ўз давридаги бошқа мусулмон ҳукмдорлардан фарқли ўлароқ ғайридин қиролларга нисбатан дўстона муносабатда бўлди ва уларни истиқболли ҳамкор сифатида қабул қилди. У Европа давлатлари билан алоқаларда тез-тез элчилар алмашилиб туриши ва улар орқали дўстликнинг мустаҳкамланиши ҳамда ҳар икки мамлакат тараққиётига катта хисса қўшувчи савдогарлар, яъни тадбиркорлар тоифасига катта имкониятлар яратиши ва бу тадбирлар ҳар икки томонининг тараққиётига сабаб бўлишини яхши англаган. Шу мақсадда мусулмон Шарқидан ғарбга дўстона ва ҳамкорлик йўлида қўл узатган ва Машриқу Мағриб ўртасидаги кўринмас деворни олиб ташлаган жаҳонгир сифатида тарихга кирган. Мактублар Соҳибқироннинг савдогарларнинг ҳуқуқларини кучайтириш ва кафолатлашга интилгани ва қиролларни бу савобли ишга ундаганлигини билдиради. Ёзишмалар ҳам унинг халқаро муносабатларда сулҳ, тинчлик ва ҳамкорлик тарафдори, шунингдек, ўзи бу улуғ ишнинг ташаббусчиси бўлганини кўрсатади. У бир неча бор Европа қироллари ва шарқ ҳукмдорларини иқтисодий ҳамкорликка чақириб, ушбу масалани олий даражада ҳал этилишига ва бу муносабатларни шартномалар орқали расмийлаштиришга интилди.

Хулоса

Соҳибқирон дипломатия илмини санъат даражасига кўтарган ва бу албатта халқаро муносабатларда ўзининг ижобий самарасини берган. Ўша даврда дипломатияда энг мақбул йўлларнинг танланиши Темурийлар давлатчилиги санъат даражасига кўтарилганлигини кўрсатади. Соҳибқирон ислом дини инсонни жангарича ҳатти ҳаракатларга эмас, ҳамкорлик, тинчлик ва тараққиётга ундовчи соф ғоя эканлигини яхши англаган ва халқаро муносабатларда исломий соф ғоялардан фойдаланган.

Шуни таъкидлаш жоизки, Амир Темури давлат бошқарувининг сиёсий ахлоқий жиҳатдан ҳар бир соҳаси пухта ишлаб чиқилган ва у давлатчилик назариясини ўзида мужассам этади. Бундай сиёсий таълимот бу даврдаги давлатчилик асосларини кучайтиришда муҳим аҳамият касб этган.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Каримов Ф., Хабибуллаев А. Амир Темури давлатининг дипломатик алокалари. // Жамият ва бошқарув, 1998, №1. 34-35 бетлар
2. Фатхи Аль-Гувейли. Амир Темури дипломатияси..., 108 бет.
3. Асқаров А. Амир Темури ва Хоразм. "Амир Темури ва унинг жаҳон тарихидаги ўрни" мавзудаги халқаро конференция тезислари. Тошкент, "Ўзбекистон", 1996, 39-40 бетлар
4. Умняков И.И. Международные отношения Средней Азии в начале XV века. Сношения Тимура с Византией и Францией. Труды УзГУ. Новая серия. вып.61. Ист.фак.Самарканд, 1956, 179-200
5. Маннонов Б.С. Амир Темури дипломатияси. Шарқшунослик, 1996, 10-37 бетлар
6. Соҳибқирон ва Миср султонлари.-// Халқ сузи, 1996 йил, 20 феврал
7. Mamasaliyev, Mirzoulug' Mirsaidovich THE STATE OF SAHIBQIRAN AMIR TEMUR PHILOSOPHICAL AND ETHICAL ISSUES IN MANAGEMENT // ORIENSS. 2021. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-state-of-sahibqiran-amir-temur-philosophical-and-ethical-issues-in-management> (дата обращения: 09.03.2023).
8. Мамасалиев М. М. ЭПОХА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ АМИРА ТЕМУРА: ФИЛОСОФСКИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ //РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ. – 2022. – С. 161-165.
9. Mamasaliyev, Mirzoulug' Mirsaidovich AMIR TEMUR DAVRIDA MARKAZLASHGAN BOSHQARUV TIZIMINING SHAKLLARI // ORIENSS. 2022. №5-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/amir-temur-davrida-markazlashgan-boshqaruv-tizimining-shakllari> (дата обращения: 09.03.2023).
10. Mamasaliyev, Mirzoulug' Mirsaidovich FORMS OF CENTRALIZED MANAGEMENT SYSTEM IN THE ERA OF AMIR TEMUR // ORIENSS. 2023. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/forms-of-centralized-management-system-in-the-era-of-amir-temur> (дата обращения: 09.03.2023).

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Кичик Бешёғоч қўчаси, 70/10-уй.
Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал:
https://t.me/scienceproblems_uz